

Madár János

Gyász Utassy Józsefért

A fenyvesek felől

jövök már, jövök:
mert hullnak rád egek és rögök.

Kiontott

véredhez érkezem;
kulcsolódik, sír két kezem.

Imát

az énekért hiába mondok,
füveket ölelnek a lombok.

Az ágra

Holdnak hiánya ül,
kavicsok éle fekhelyül.

Hazát

a tűz és csönd terem,
csontodig ér a végtelen.

A lélek

gyöngéden a tengerre lelt,
egy árva csillag téged bölcsőhöz ölelt.

Bükkszenterzsébet fölött

havazni kezd a táj,
verseidben örökre tavasz lesz már.

Véredhez, költő,

a fémek hidege ért,
március zúg a gyermekért.

2010. augusztus 27.

Ködöböcz Gábor

„...ki csillagról csillagra száll”

Utassy József boldog-szomorú stációi

Utassy József költészete '45 utáni líránk egyik legeredetibb és legfigyelemreméltóbb teljesítménye. Az 1941-es év tavaszán Ózdon született költő esztétikai magatartását a recepció sokféleképpen jellemzi: „boldogságkereső” és „démonokkal csatázó” költő, „az elemi összefüggések” és „a verssé vált indulat” költője, „a dalba oltott irónia” és „a csillagfegyelmű ének” költője, a „gyönyörű helybenjárás” és „a küzdelem költője”, a megtorpanásaiban és újrakezdéseiben saját transzcendenciájára és növéstervére figyelő „korszerű romantikus”. És mindezek foglalataként – akárcsak az örök példa Petőfi- a legfőbb életértéket és legnagyobb kihívást jelentő szabadságszerelem költője is ő.

Utassy az *Elérhetetlen föld* című antológiában mutatkozott be kilencedmagával, 1969-ben. Az értő kritika már akkor is az artemiszi tisztaságú és titáni indulatú művészt köszöntötte benne. Aligha véletlen, hogy a friss és üde hangvételével, szókimondó bátorságával unikumként ható lírikus az ifjúság körében is gyorsan ismertté és népszerűvé vált; mindenekelőtt a *Zúg Március* gyűjtő módon protestáló, illetve a *Magyarország!* sorsvállaló, nemzetféltő költőjeként.

Már-már irodalomtörténeti közhely, hogy Utassy emberi hűségével és tisztességével egyedül csak művészi fegyelme és alkotói igényessége vetekedhet. Nemzedékéről adott epigrammatikus tömörségű látletele (*Kilencek*) irodalomfelfogásáról és Nagy Lászlóra valló minőségeszményéről mindent elmond: „Különcök/ a / Kilencek?/ Hűek,/ mint a kivert eb!”

A *Székfoglaló* hangsúlyos üzenete is erre rímel: „Magyar költő vagy, életed kiáltvány!” Minthogy Utassy legsajátosabb művészi gondjairól és törekvéseiről árulkodik, összes eddig született verse fölé odaképzhetjük a Kormos Istvánnak ajánlott *Tengerlátó* hitvallásszerű, programadó sorát: „Láttam a Tengert: nem hallgathatok!”. A költő legeszményibb vágy- és célképzeteit tükröző, szenvedélyesen szabadság-, magyarság- és emberérdekű magatartás különösen emlékezetes, letisztultan transzparens megfogalmazása az Illyés Gyulának ajánlott *Pohárköszöntő* című versben olvasható: „egy mondatot,/ egy mondatot csak,/ csak egyetlen mondatot,/ egy árva mondatot ragyogj csak:/ EMBERNEK MAGYART,/ MAGYARNAK EMBERIT!”

Az augusztusban elhunyt Utassy József (1941–2010) Kossuth-díjas költőről készült és a Magyar Napló 2008. júniusi számában megjelent írás szerkesztett, rövidített változata

Utassy pályáján végigtekintve a döbbenet és megrendültség érzése az őszinte csodálattal társul, hiszen az apátlan árvaként fölcseperedő, majd az egy szem fiát idejekorán elvesztő, s mindeközben szörnyű idegbetegségével a poklok poklát megszenvedő ember helytállása olyannyira példászerű, hogy mögötte „minden dicséret csak bicegve járhat”. Életének viszontagságait, művészi-emberi útjának stációit a kötetcímek is pontosan jelzik: *Csillagok árvája, Pokolból jövet, Júdás idő, Ragadozó Föld, Irdatlan ég alatt, Keserves, Hol ifjúságom tűnt el, Fény a bilincsen, Kálvária-ének, Isten faggatása, Tüzek tüze, Farkasordító*. A gyakran hivatkozott, emblematisz vers (*Motívum*) hangtompítós fájdalommal stilizált sorait – mintegy az életmű egészére kiterjedő érvénynyel – akár öndefinícióra törekvő vallomásként is olvashatjuk: „Küszöbén az estnek// csillagfakadáskor/ dalba fog az ember// ha már fáj a sorsa/ nagyon szépen fájjon// küszöbén az estnek/ csillagfakadáskor”.

Ugyanakkor a késő romantikus magatartás Adyra valló lebirhatatlan hitével és elnyúlhatetlen vitalitásával őrzi és erősíti magában a példaadó ősök értéktudatos cselekvésre ösztönző, konok helytállásra képesítő testamentumát: „Csillagok, virágok, kikeleti lányok,/ áprilisi fényes szél,/ hogy tündököl minden, suhog, csattog ingem,/ Isten, engem éltesse,/ éltesz nyolcvan évig, hadd legyenek vitéz itt:/ a szellemi végeknél!” (*Ad notam: Balassi Bálint*).

Utassy József költészetének pragmatikai kontextusát, tartalmi-tematikai irányultságát alapvetően két tragikus élettény határozza meg: alig két éves, amikor édesapja elesik a Don-kanyarnál, negyvennyolc évesen pedig József fiát ragadja el a gyilkos kór. Két örökké sajtó hiány, két soha be nem gyógyuló seb, amibe közönséges körülmények csak belerokkanni lehet. Ha igaz a mondás, hogy Isten azt bünteti, akit szeret, akkor költőnk a maga keresztekkel és kegyelemmel teljes életében sokszorosan meg tapasztalhatta a Fennvaló harangkondító és vigaszt hozó jelenlétét.

Az egyformán József névre keresztelt drága halottak, az apa és a fiú emocionális-egzisztenciális kismimizettségként megélt és idővel kozmikussá növekvő hiánya eltérő intenzitással és különböző hangsúlyokkal a költő istenképét és Gondviseléshez fűződő viszonyát is meghatározza. Az érzelmileg, indulatilag magas hőfokú, jeremiádszerűen vádló, panaszló és pejoratív kitételekkel számonkérő versbeszéd a lírai alany ország-és nemzetszemléletét is nemegyszer a negativitás fénykörébe vonja. A kínálkozó szöveg helyek közül emelek ki néhányat: „Anyámnak hősi halott a párja,/ méhe a szerelem hullaháza.// S hogy belefojtsák a szót a gyávák,/ ajkát iszonyú csókra zárták.// Megszült hát engem: forradalmat./ De nekem minden bordám kardlap!// S anyám – kit koldus hazámnak hívok/ mert a megváltó krajcár hiányzik:// kiül a gazdag világ sarkára,/ s homlokán sorsom harmonikázik” (*Kit koldus hazámnak hívok*); „...világíts, Papa, világítsd ki Te/ a temetőt, a bakatemetőt,/ mert ha egy öreg muzsik gyűjt fáklyát,/ elfújja Isten annak a lángját,/ ha ő nem, elfújná a balti szél./ Sírról csak azok tudnak, kik ássák!/ Magukat gyázzsal megkoronázzák,/ s lesznek egy halott helytartói és/ fekete trónra ültetett árvák” (*Fekete trón*).

Az árvaság keresztjét keservesen megszenvedő Utassy Józsefnek iszonyatos és megrendítő csapás volt, amikor 1989 januárjában szarkóma következtében húszéves fiát is elveszítette. A minden emberi mértéket meghaladó trauma nyomán az immáron szülőként is elárvult költő Istennel folytatott párbeszéde radikálisan megváltozik, a helyenként már korábban is jellemző „eretnek hitvalló” magatartás pedig egy szenvedélyesen polemizáló, szarkasztikusan számonkérő és (kvázi) totálisan istentagadó partitúrában jut kifejezésre. A meghökkentően újszerű, profanizáló nyersességtől, istengyalázó és káromló beszédformáktól sem mentes opusokban (*Csillagközi család*, *Majd számolunk*, *Levél Istenhez*, *Mi lenne, ha?*, 1989, *A csillagsükekhöz*, *Fölfelé a Koponyák Hegyére*, *Pogány ima*, *Zengi és gyalázza Istent*) egyebek mellett a „csillagközi család”, az „otromba, bumburnyák”, a „kozmosz böhöm-nagy ökre”, a „drága Senkim”, a „vén róka”, a „gengszter”, a „kurafi”, a „vigéc”, a „csillagközi csibész”, a „kegyetlen”, a „dilettáns”, a „vérengző”, a „csillagsüket”, a „ragadozó”, a „zsarnokok zsarnoka” minősítéseket, illetve válogatott szitkokat aggatja a gyűlölt és látszólag minden szakralitástól megfosztott Istenre. A sokszor bántóan profán, az elsődleges jelentésszinten, tehát szövegszerűen istentagadó, deszakralizált versbeszéd mindazonáltal zavarbaejtő és legalábbis talányos, mert a jóvátehetetlenül hiányzó édesapa meg az idejekorán, tragikusan eltávozott fiúgyermek fájdalomességéből fakadó és a visszaperlés szándékával történő gyakori fölelegetése a költészet liturgiájában és kontextuális összefüggésrendjében – negatív előjellel ugyan – voltaképpen mégiscsak az Istenre való ráutaltság és a szakralitás sajátosan paradox értékszerkezetbe bújtatott művészi vetülete.

Ráadásul a *Fény a bilincsen* című vers egyik fontos gondolatához híven („Isten: első és utolsó metaforánk!”) ebben a lírai univerzumban a párbeszéd szükségszerűségére eszmélő, sztoikusabb nyugalomú, relatíve szelídebb és megbékéltebb hangvételével a kései József Attilát idéző versekre is jócskán találni példát. Olyanokra gondolva, mint az *Istenért kiált*, *Vigyázd a tollamat vén vacsoracsillag*, *Isten faggatása*, *Vélem csak az időt*, *Levél Istenhez*, *Én édes derengőm* stb.). Az utolsóként említett vers néhány sorát idézem: „Mennyit, mennyit, mennyit,/ mennyit tűnődtem én,/ amíg rádöbbszemem,/ hogy Isten költemény!// Ő a legelső vers,/ Ő az első dallam: félelmek fókusz, a növekvő agyban.// Mit tehetnék érted,/ mit is tehetek én?/ Vacogtat a bánat,/ remegtet a remény.// Hiányod fagyától/ a bazalt reped meg!/ Végzem fényes munkám:/ betűkbe temetlek.”

William Blake írja egy helyütt: „Akinek a homloka nem ad fényességet, abból sohasem lesz csillag.” Miközben a *Tüzek-tüze* összegyűjtött verseket tartalmazó, 2001-ben megjelent kötet borítóján hosszasan nézem Utassy József portréját, arra gondolok, hogy a rezignált bölcsességet és illúziótlanságot kifejező mosoly azé a hihetetlenül sokat próbált emberé, aki – testben ugyan itt, lélekben tán amott – túl van már a földi hívságokon, s talán már csak a reményen túli remény szürkületbe takart esélye élteti. De fényességet adó homlokán ott a csillagtávlatú derengés.

Bíró József

Senki földjén

– *Utassy Józsefnek* –

szétvetett lábakkal
mozdíthatatlanul

/ KEMÉNYEN

szemközt
az arcok
az arcokat nézte
moccsatlanok
kőbe - zárt - pávalepkék
: a szemek

a jegyesoron
túl
a tanya mögötti réten
állt
arra gondolt
: mélyen tudóre szívni
a szellők friss illatát
és
szállni s z á l l n i

szétvetett lábakkal
mozdíthatatlanul

/ KEMÉNYEN

szemközt az arcok
az arcokat nézte
: mióta megérkezett
a szemek
kőbe - zárt - pávalepkék
: moccsatlanok

Fazekas István

Vétlen levelek énekeltek

Utassy József emlékére

Ha ébredsz hajnali havazásra,
hív az irgalmas halál!

Ha ajkadon alkonyat varázsa,
hív az irgalmas halál!

Az emlékek örök ködbe futnak.
Hív az irgalmas halál!

Vad képzelet ront pántos kapuknak.
Hív az irgalmas halál!

És vétlen lombok, ha énekelnek,
vagy hulló levelek útra kelnek,
hív az irgalmas halál!

1991. december 16.

Molnár Pál

„Krisztus keresztje és a bitófa oly rokon”

Áldd meg Aradot! Áldd meg a szegény, szerencsétlenségbe süllyedt Magyarországot! – kérte a Mindenhatót búcsúfohászában Damjanich János. „Isten adta a szívet, lelket nekem, amely népem és hazám szolgálatáért lángolt.” Vécsey Károly mondta ezt, mielőtt népének és hazájának ellenségei – a tizenhármak közül utolsóként őt – megölték.

Tisztelt Emlékezők!

161 éve ezen a napon végzett ki magyarokat, európaiakat a magyarellenes, szabadságellenes önkény Aradon. Olyan hazafiakat, szabadságharcosokat küldött át a másvilágra a sötét indulat, amely emberek nem „csak” bátrak, merészek, önfelállóak voltak, hanem minden szempontból nagyszerűek: műveltek, nagy katonai tudásúak, több nyelven beszélők, nagyobb részben többgyermekes családapák, hazájukért, illetve az európai szabadságért felelősséget érzők, honvédeiket atyai gondoskodással körülvevő parancsnokok, tábornokok – voltak. Ők, akik legyőzték és kiverték az országból későbbi kivégzőiket, és ez utóbbiak – vereségük után – kénytelenek voltak egy harmadik hadsereget is behívni a harctérre, hogy legyőzőik felett mégis ők ítélkezhessenek. Az ítélet embertelensége éppen ebből a korábbi kudarcból, megveretésből vette az indulatot. A vesztes bosszúja legyőzője felett – ez történt 161 éve Aradon.” Minket az ellenség dühös bosszúja juttatott ide” – mondta ki utolsó szavaiban Pöltenberg Ernő. Amit az ellenség nem tudott végrehajtani férfias harcban katonaként, azt elvégeztették a hóhérral – tehetjük hozzá most, 161 évvel később. „A világ feleszmél majd, ha látja a hóhérok munkáját” – remélte a magyar szabadságért halálba küldött német gróf: Leiningen-Westerburg Károly. Ő, aki fizetett az örnek azért, hogy magyar tábornoki egyenruhában, és ne polgári öltözetben végezzék ki.

Az általa várt feleszmélést csak részben segítette, hogy a hóhérok tetszelegtek is „munkájukkal”. A négy, golyóval kivégzett hőst elrettentésül közszemlére tették: mintha a magyar szabadság felnégyelését akarták volna üzenni az aradiaknak, s általuk a nemzet egészének. Ám a félelem helyett megvetést váltott ki hóhérkodásuk a nemzetből. Ma így mondanánk: terrorizálni akarta a magyar társadalmat Bécs, a Habsburg család, a győzelmében is megalázott és dühödt bosszújával Európa-szerte megvetést kiváltó császári udvar. Megalázott, részben a vértanúk által is, hiszen többüknek az volt a legfőbb bűne, hogy nem a császári, hanem a cári hadsereg előtt tették le a fegyvert. „A mai világ a sátán világa, ahol a becsületért

bitó, az árulásért hatalom jár. Csak egy igazi forradalom, a világ új forradalmi embersége söpörheti el ezt az átkozott, meghasonlott világot” – minősítette gyilkosait a bitó alatt Schweidel József. Ekkor már Európa csendes, újra csendes volt, Elzúgtak forradalmi... Az a fajta új, forradalmi emberség, amelyre a mártír számított, később sem

jött el: a forradalmi emberség képviselői többnyire később is mártírok lettek. Ám a vértanúk szinte mindenkor bátran néznek szeme közé a halálnak: „De rettenetes volna most az elmúlásra gondolni, ha semmit sem tettem volna az életemben! Alázatosan borulok Istenem elé, hogy hőssé, igaz emberré, jó katonává tett” – összegezte sorsát a veszthelyen a magyar Nagy-Sándor József. Hasonlóan vonta meg élete mérlegét utolsó szavaival a pozsonyi német családban született Aulich Lajos: „Mindig csak szolgáltam, és halálommal is szolgálni fogok. Forrón szeretett magyar népem és hazám, tudom, megértik ezt a szolgálatot” – mondta. A vértanúk hitték az Istent, ám végzetükért nem hibáztatták a Teremtőt.” Nemsokára Isten legmagasabb ítélőszéke elé állok. Életem parányi súly csupán, de tudom, hogy mindig csak Őt szolgáltam” – mondta a halálában is isteni kegyelmet sejtő Török Ignác, aki a kivégzése előtti estén még francia építészeti szakkönyvet olvasott, szakmailag képezte magát. „Ki tehet arról, hogy ilyen a magyar sorsa? – kérdezte, vélhetően az ég felé fordulva Lázár Vilmos. – Krisztus keresztje tövében érett apostollá az apostolok lelke, és bitófák tövében kell forradalmárrá érni a magyar lelkeknek” – remélte az örmény ősök ivadékaként hős magyarrá lett parancsnok. „Krisztus keresztje és a bitófa oly rokon! És az isteni áldozat mellett oly törpe az én áldozatom!” – erősítette meg hitét, talán már kötéllel a nyakán Láhner György. „Istenem, az újkor ifjúsága egész ember lesz-e? Árpádok dicső szentjei, virrasszatok a magyar ifjúság felett, hogy Krisztusé legyen a szívük és a hazáé az életük” – fohászzkodott a Mindenhatóhoz Kiss Ernő. Neki nem ezek voltak az utolsó szavai, hiszen az elsőre hibásan célzó osztagnak ő maga vezényelte a második lövést.

Gyilkosát megnevezve is kitarzott hite mellett Knezich Károly: „Milyen különös, hogy Haynau bíró is keresztény és én is az vagyok. Csak az ördög keverhette így össze a kártyákat” – nyugtatta meg lelkét utolsó lélegzetével. A 30 éves Leiningen-Westerburg Károlytól az 56 éves Aulich Lajosig egész Európa kiválóságai voltak ezek a családjuk szerint német, szerb, örmény, horvát és magyar, szívük szerint azonban mindannyian magyar hősök. Szinte haláluk pillanatától megkezdte emlékük megörökítését a magyar nép. Dalok, fafaragások, festmények, szobrok, legendák, utcanevék, iskolák, könyvtárak, regények, versek, filmalkotások, sőt a fekete nyakkendő október 6-ai viselésével és a sörrel való koccintás tilalmával férfias hagyományok, valamint az évről évre megrendezett ünnepélyek tartják elevenen fényes alakjukat a magyar emberek szerte a Kárpát-medencében és a földkerekségen.

Pozsony, Temesvár, Nagyvárad, Temesőr, Nagybecskerek, Necpál, Zombor, sőt Bécs mint születési hely mai határainkon túl is városi rendezvényeket hoz tető alá, hogy az aradi tizenhármak valamelyikére mint a helység szülöttjére emlékezzenek. Bátorságuk és erkölcsi tisztaságuk annyira szép emlék, hogy 161 év sem tudta elhomályosítani ragyogásukat. Sorsukat tanulmányozva és szavaikat olvasva ma is erőt meríthetünk napi fáradozásainkhoz. Példájuk, hogy az árulás, sőt a kegyelemkérés sem fordult meg fejükben, különösen fontos a mai világ fejleményeit látva. Jó tudatosítanunk, hogy életüket részben a mi szabadságunkért dobták el: meg kell becsülnünk, ki kell teljesítenünk tehát ezt a szabadságot. Az aradi tizenhármak ma is a magyar szabadság és az európai szabadság gondolat bajnokai. Eleven, és az égi magasságban győztes a csapat: Török, Lázár, Kiss, Láhner, Aulich, Nagysándor, Poeltenberg, Damjanich, Leinengen, Knezich, Dessewffy, Schweidel, Vécsey.